

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η συμβολή τους στο περιβάλλον και τη φυσιογνωμία της πόλης

Παναγιώτης Αλ. Παταργιάς
Δρ Πολιτικός Μηχανικός ΑΠΘ

Αλέξανδρος Πουλούδης
Αρχιτέκτων Μηχανικός

Μαρία Δανιήλ
Αρχιτέκτων Μηχανικός

Ζέττα Αντωνοπούλου
Ιστορικός - Αρχαιολόγος

Η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα τον Αύγουστο του 2004 αποτελεί για την πόλη και τους κατοίκους της μοναδική ευκαιρία αναβάθμισης του αστικού της περιβάλλοντος. Στο πλαίσιο αυτό, η ανάδειξη της φυσιογνωμίας της πόλης, ο εξωραϊσμός του σύγχρονου δομικού της ιστού, η αναβάθμιση και η προβολή των πολιτιστικών κοιτασμάτων της Αθήνας, με την ένταξή τους στον λειτουργικό ιστο της πόλης, αποτελούν αδήρτης προτεραιότητες. Στην κατεύθυνση αυτή η επιχειρούμενη σήμερα ενοποίηση των βασικών πολιτιστικών πλωμάτων της πόλης, που εκτείνεται από το λόφο του Αρδηττού, διέρχεται από το Ολυμπείο, τις κλιτύες της Ακρόπολης, των Φυλόποτην, την Αρχαία και Ρωμαϊκή Αγορά, το Θησείο, και καταλήγει στον Κεραμεικό, την τρίτη ιστορική πλατεία της Αθήνας σύμφωνα με το πρώτο σχέδιο της Αθηναϊκάς των Κλεάνθη-Σάουμπερτ του 1833, αποτελεί την κύρια πολιτιστική προσπάθεια της πρωτεύουσας. Βέβαια, η προσπάθεια αυτή είναι υποχρεωμένη χωροταξικά να εστιαστεί σε πολύ περιορισμένο χώρο στο σύνολο της έκτασης της Αθήνας.

Hυπόλοιπο Αθήνα είναι γνωστό ότι σηματοδοτείται από πληθώρα νεοκλασικών, βιζαντινών και άλλων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κτισμάτων και έργων τέχνης, παραλληλά με την υπάρχει πολλών άλλων αρχαίων ιστορικών μνημείων και γλυπτών. Η ανάδειξη, η προβολή και η ενοποίηση συμβολεγενές ενότητες των παραπάνω πολιτιστικών στοιχείων της Αθήνας μπορεί και πρέπει να δώσει τη δυνατότητα στην πόλη να γεμίσει από πολιτιστικές μονάδες που θα σηματοδοτούν την ιστορική σημασία και την πολιτιστική παράδοση της πόλης τη δημοκρατίας, των επιστημών, της τέχνης, του αθλητισμού και του πολιτισμού. Παράλληλα, η ανάγκη εξοποίησης των μνημείων, ανάδειξης του χαρακτήρα τους και αντιμετώπισης τους ως έργων τέχνης οδηγεί στην αποδοχή της θεώρησης του περιβάλλοντος χώρου ως αντικείμενου διατήρησης και αποκατάστασης.

Τα τελευταία χρόνια, σε ευρωπαϊκό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο, παραπτείται μια έξαρση στον πολιτιστικό τομέα και στο πολιτιστικό γή-

γνεοθεά κάθε χώρας. Στην κατεύθυνση αυτή η ευρυφόρος αστική και περιφερειακή ανάπτυξη συναρτάται άμεσα με την ανάδειξη και την προβολή των πολιτιστικών κοιτασμάτων κάθε τόπου. Πιο αναλυτικά, η προστασία του αστικού περιβάλλοντος, των συνόλων μείζονος αλλά και ελάσσονας ενδιαφέροντος, χαρακτηριστικό προγύμνημαν πολιτιστικά κοινωνιών, έγινε συνειδήση της παγκόσμιας κοινότητας περίπου στα μέσα του 1900. Η Παγκόσμια Χάρτα της Βενετίας για τη Διατήρηση, Ανάδειξη και Προβολή των Μνημείων και Χώρων το 1964¹, και η Χάρτα για τη Διατήρηση των Ιστορικών Πόλεων και Αστικών Περιοχών το 1987² στοχεύουν στην αποκατάσταση και την επαναχρησιμοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς με βασική προϋπόθεση την ένταξη της στον «ζωντανό ιστό της πόλης». Το Πλαίσιο Δράσης για Αειφόρο Αστική Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση³, καθώς και το 5ο Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Δράσης⁴, που αποφασίστηκε για τη στήριξη της «Local Agenda 21», δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στο σύνδυσμό πολιτι-

στικής κληρονομιάς και αειφόρου αστικής ανάπτυξης. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται, τέλος, και το πρώτο Πρόγραμμα Πλαίσιο για τον πολιτισμό, για την περίοδο 2000-2004 «Πρόγραμμα Πολιτισμός 2000»⁵.

Το πολιτιστικό υπόβαθρο της Αθήνας

Η Αθήνα είναι μια πόλη που χαρακτηρίζεται από την ιστορική της συνέχεια. Οι πρώτοι κάτοικοι της Αθήνας εγκαταστήθηκαν πάνω και γύρω από την Ακρόπολη, καθώς και στο λόφο του Ολυμπείου, την τελευταία περίοδο της εποχής του λίθου (3200-3000 π.Χ.). Εκτός της περιοχής κατοικείται συνεχώς, αναπτύσσεται η οργάνωση σε πόλη η οποία επιβιώνει μέχρι σήμερα. Η μακραίωνη ιστορία της που σημαδεύεται από περιόδους ακμής και παρακμής εκφράζεται με διάφορους τρόπους στο κτισμένο περιβάλλον, χαρίζοντάς τη μια ιδιαίτερη φυσιognωμα ελκυστική και ταυτόχρονα διδακτική.

Η ιστορική αυτή φυσιognωμή της πόλης διαφίνεται, παρ' όλες τις μεταβολές και αλλαγέσιες που έχει υποστεί από νεότερες επεμβάσεις, τόσο σε επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού (πολεούματα τειχών της Αρχαϊκής Αθήνας, άδενες και πλατείες του πολεοδομικού σχεδιασμού των Κλεανθ-Σάουμπερτ, όπως ο άδενος Πατησίων-Αιλουρού, οι οδοί Ερμού, Σταδίου, Πανεπιστημίου, Ακαδημίας, η πλατεία Κλουθμώνος, η πλατεία Κοτζάπρωνη πλατεία Λουδοβίκου, κ.ά.) όσο και σε επίπεδο αρχιτεκτονικού και μνημειακού (μεμονωμένα μνημεία της πόλης, κτίρια και γλυπτά της αρχαιότητας και των νεότερων χρόνων). Τα μνημεία συνιστούν τις μνήμες της πόλης, είναι τα γεγονότα που αποτυπώνονται στη μνήμη και αναπαράγονται στην ιστορία. Συνθέτουν την εικόνα του «άστεως», εισάγουν την ιστορικότητα και τη μνημειακή τους άποψη στη φυσιognωμή της πόλης. Παρ' ότι, όμως, αποτυπώνουν διάφορες εποχές, αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο που επιζει διαχρονικά. Οι διάφορες ενότητες που υπάρχουν σ' αυτό το σύνολο δεν διασπούν τον ενιαίο χαρακτήρα του, αλλά τον ενιαύσυνο, καθώς περιέχουν κοινά χαρακτηριστικά: ίδια ιστορία, ίδιο τόπο, ίδια φυλή.

Τα μνημεία αυτά, στοιχείο του ιστορικού παρελθόντος, έχουν ενωμένωσε στη σημερινή μορφή της πόλης, τη περιοδότερες φορές, όμως, είναι ξεχασμένα και παραμελημένα. Πιο συγκεκριμένα μπορεί κανείς να διακρίνει:

α) Υπολείμματα της ελληνικής και ρωμαϊκής εποχής, τα οποία στην πλειόντα τους βρίσκονται ενταγμένα σε μεγάλους αρχαιολογικούς χώρους, όπως στην Ακρόπολη, την Αρχαϊκή και Ρωμαϊκή Αγορά, τον Ολυμπείο, τον Κεραμεικό κ.α.

β) Διάσπαρτα μνημεία μέσα στον ιστό της πόλης, καθώς και άλλα που βρίσκονται ακμή υπό τη γη.

γ) Μνημεία παλαιοχριστιανικής και βυζαντινής περιόδου, συνήθως ναοί, που βρίσκονται μεμονωμένα (Καπνικάρεα, Άγιοι Απόστολοι κ.ά.), ενώ σπάνια εντάσσονται σε αρχαιολογικούς χώρους (π.χ. Άγιοι Απόστολοι του Σολάκη).

δ) Μνημεία της περιόδου της Τουρκοκρατίας και μεταβυζαντίνα (π.χ., Πανάνασσα - Μοναστηράκι, κατοικία οδού Αδριανού - Πλάκα), τουρκικά, θρησκευτικά όπως το Φετιχιέ τζαμί, το τζαμί του Τζισδάρακη, ή κοσμικά, όπως τα λουτρά της

οδού Κυρρήστου ή η είσοδος του Μενδρεσέ κ.ά.

ε) Αρκετά μνημεία του λεγόμενου αθηναϊκού κλασικισμού. Αναλυτικότερα, σημαντικά κοινωνικά δημόσια κτίρια που άλλοτε συγκροτούν μικρά συνολά όπως η Τρύπογεια (Ακαδημία, Πανεπιστήμιο, Βιβλιοθήκη), ή μεμονωμένα, όπως η Παλαία Βουλή, τα παλαιά Ανάκτορα, το Ιλιού Μέλαθρον κ.ά. Ιδιωτικές αστικές και λαϊκές κατοικίες που διατηρούνται μέχρι σήμερα, στην πλειονότητά τους στις συνοικίες της Πλάκας, του Ψυρρή, του Μεταξουργείου.

ζ) Διάσπαρτα γλυπτά και συνθέσεις, ενώ το Α' Κομιτήριο της πόλης εκπροσωπεί συνθέσεις μεγάλων καλλιτεχνικής αξίας (π.χ., η Κοιμησηνή του Χαλεπάτα). Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στα όρια του Δήμου Αθηναίων υπάρχουν περίπου 2.500 κτίρια διατηρητέα και περίπου 220 γλυπτά που κοσμούν υπαίθριους χώρους.

Η προβληματική υλοποίησης πολιτιστικών διαδρομών

Επιλογή στοιχείων

Η οργάνωση των πολιτιστικών διαδρομών προϋποθέτει μια διεπιστημονική προσέγγιση που θα περιλαμβάνει:

α) Ανάλυση της ιστορικής εξέλιξης της πόλης και των ιστορικών μεταλλαγών της.

β) Αναγνώριση, καταγραφή και αξιολόγηση του συνόλου των «μνημείων» της πόλης, της λειτουργίας και του ρόλου τους σ' αυτήν.

Άρεσεν αυτής της προστάσεως θα είναι οι εξής:

• Τα μνημεία που θα συμπεριληφθούν να είναι αντιρροσεπτικά και αξέλογα δείγματα κάθε θεματικής ενότητας και να αποτυπώνουν στο συνόλο τους ολοκληρωμένα την εξέλιξη της.

• Η κατατάξη τους να γίνει με βάση την εποχή, την τυπολογία, το είδος, την ιστορική και καλλιτεχνική αξία, τη χρήση και τη λειτουργία τους.

• Επεξεργασία των παραπάνω στοιχείων ώστε να είναι δυνατή η επιλογή της θεματολογίας των διαδρομών και των μνημείων που θα συμπεριληφθούν.

• Έκδοση πληροφοριακού υλικού που θα διατίθεται από ειδικά περίπτερα τοποθετημένα σε καριά σημεία της πόλης. Το υλικό αυτό, συγκροτημένο σε τρίγλωσσους οδηγούς, πρέπει να περιλαμβάνει χάρτες των διαδρομών, επισημάνσεις, σχολιασμούς, εικονογραφήσεις των μνημείων και γενικά πινάκες που θα περέχουν πληροφορίες.

Τρόπος ανάδειξης και προβολής

Για την ανάδειξη και την προβολή των πολιτιστικών διαδρομών που προτείνονται απαιτείται σειρά ενεργειών που θα εξασφαλίσουν την απρόσκοπτη προβολή τους:

α) Συντήρηση γλυπτών μνημείων.

β) Συντήρηση και αποκατάσταση των κτιρίων που συμπεριλαμβάνονται ως στοιχεία των διαδρομών.

γ) Ανάδειξη του περιβάλλοντα χώρου των μνημείων με επειμάσσεις ήμας μορφής, όπως αποκριτήριον πινακίδων, διαφημισών, περιπτέρων, στύλων, κ.ά.

δ) Εμπλουτισμός χώρων φύτευσης.

ε) Ανάδειξη μνημείων μεσων φωτομούσ.

στ) Ανάπλωση γενικά των διαδρομών.

ζ) Τοποθέτηση ειδικής πινακίδας για κάθε μνημείο με πληροφοριακά σχόλια.

Παράδειγμα οργάνωσης διαδρομών με βάση τις ιστορικές εποχές:

- Διαδρομή μνημείων του αρχαίου ελληνικού και ρωμαϊκού πολιτισμού.
- Διαδρομή μνημείων παλαιοχριστιανικής και βυζαντίνης περιόδου.
- Διαδρομή μνημείων Τουρκοκρατίας.
- Διαδρομή μνημείων περιόδου αθηναϊκού κλασικισμού.
- Διαδρομή νεότερων και μοντέρνων μνημείων.

Παράδειγμα με βάση το είδος των μνημείων:

- Διαδρομή υπαίθριων γλυπτών της πόλης: ανδριάντες.

Παράδειγμα με βάση τη χρήση των μνημείων:

- Διαδρομή σημαντικών νοσοκομείων συγκροτήσεων διαφόρων εποχών, π.χ., Αρεταίειο, Ευαγγελισμός, Δημοτικό Νοσοκομείο κ.ά.

Συμβολή των πολιτιστικών διαδρομών στο περιβάλλον και τη φυσιογνωμία της πόλης

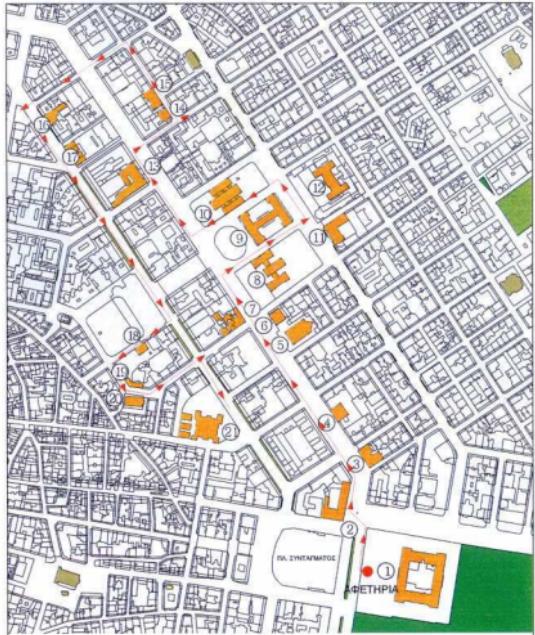
Στην ανάδειξη της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης έρχεται να συμβάλει και η οργάνωση των πολιτιστικών διαδρομών που προτείνεται, δεδομένου ότι: α) βοηθά στη σύνθετη μιας νέας εικόνας της σύγχρονης πόλης περισσότερο συνεκτικής και περισσότερο όμορφης. Έναντιρίσκοντας και αναδεικύνοντας τα στοιχεία της ιστορικής φυσιογνωμίας, και β) βοηθά στην αντιληψη της διαχρονικότητας του αστικού χώρου με την αναγνώριση των στοιχείων που παραμένουν σταθερά στο χρόνο.

Η οργάνωση των διαδρομών αυτών εκτός από μια καθαρά διδακτική λειτουργία, συμβάλλει στην ανάδειξη της τοπογραφίας, αναδεικνύει τη μορφή του πολεοδομικού ιστού που αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα στοιχεία της πόλης, αναδεικνύει την αρχιτεκτονική και πολεοδομική κλίμακα αυτής.

Η ξηλωτήση της φυσιογνωμίας της πόλης δεν είναι τόσο αναγκαία για τον περαστικό επισκέπτη, όσο για τον κάτοικο της νεότερης Αθήνας που σήμερα ανδανετά να αναγνωρίσει και να συνειδητοποιήσει στη γενική εικόνα τα στοιχεία εκείνα που συγκρούονται αυτή την ιστορική φυσιογνωμία. Ο κάτοικος της πόλης έχει ανάγκη την επιτήμανση των μνημείων στην καθημερινή του ζωή, γιατὶ έτσι επιτυγχάνει τη γνωριμία με το παρελθόν και τα πρότυπα οργάνωσης της ζωής και του χώρου άλλων εποχών. Επισης σε αυτά έναντιρίσκεται τη χαμένη λειτουργία του «κοινωνείν». Έναντιρίσκεται μια κλίμακα φύλκικη και γνώριμη που σήμερα έχει έπειραστεί. Με τη συνειδητοποίηση της αείας του μνημειακού πλούτου, μέσα από την οργάνωση των πολιτιστικών διαδρομών, από μεγαλύτερο αριθμό πολιτών, επιτυγχάνεται η διαφοροποίηση της στάσης των πολιτών απέναντι στα μνημεῖα, καθώς και η συμβολή τους στην προστασία αυτών. Η στάση αυτή θα εκφραστεί είτε απλά με τη μείωση ρύπανσης και κρουσμάτων βανδαλισμού

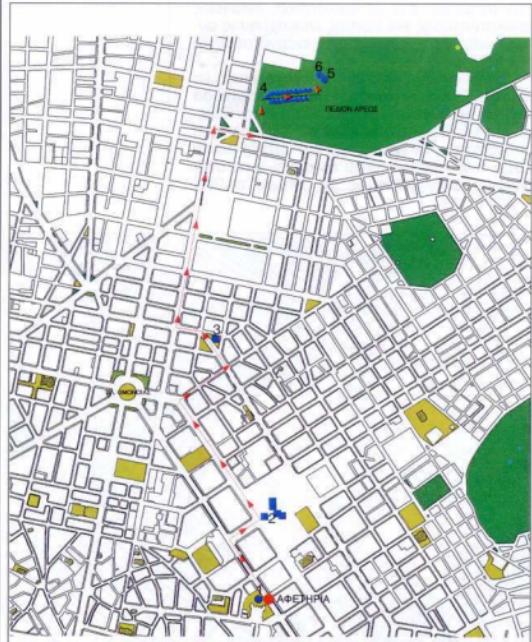
των μνημείων, είτε με ουσιαστικές ενέργειες αποκατάστασης και σωστής επανάχρησης αυτών, ώστε να γίνουν και πάλι ενεργά στοιχεία της πόλης.

Είναι αναμενόμενο οι νέες κατασκευές να εναρμονίζονται περισσότερο στην υπάρχουσα πολιτιστική κλίμακα, με σεβασμό προς τον πολεοδομικό ιστό και την τοπογραφία της πόλης. Η πεποιθήση αυτή αφορά και τον περιβάλλοντα χώρου του μνημείου, όπου επικρατεί ένας αντίστοιχος προβληματισμός. Το μνημείο επιζητά

Σχέδιο 1: Α. ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΑ ΚΤΗΡΙΑ

1. Παλαιό Ανάτολτο του Θεούνα, «Βουλή» (1836-1842, Φ. Φον Γκαιττέρν)
2. Μέγαρο Δημητρίου, «Ενν. Μεγάλη Βρετανία» (1842, Θ. Χάντεν)
3. Οικία Κούπα (π. 1900, Ε. Ταΐλλερ)
4. Μίγαρο Στρυμών «Άλιο Μέλαθρον» (πρώην Άριος Πάγος) (1878-1879, Ε. Ταΐλλερ)
5. Καβύλικος Ναός Αγ. Διονυσίου (1853-1887, Λ. Φον Κλέντες, Λ. Καυταντζόγλου)
6. Οθεφλαμπερία (1847-1854, Χρ. Χάντεν, Λ. Καυταντζόγλου)
7. Μίγαρο Σερπέτων, «Αγροτική Τράπεζα» (1880, Α. Θεοφλάκας)
8. Συνάντι Ακρόπολις Αθηνών (1859-1885, Θ. Χάντεν)
9. Πανεπιστήμιο Αθηνών (1839-1865, Χρ. Χάντεν)
10. Βαλλάνειο Εθνική Βιβλιοθήκη, (1887-1902, Θ. Χάντεν)
11. Λίκαιο Παπαδοπούλου (Κτήριο Κυρτή Παλαμά) (1859, Κ. Δενικόρατης)
12. Πολιτικό Νοσοκομείο, «Πνευματικό Κέντρο Δ. Αθηναίων» (1842, Φρ. Στάουφερ)
13. Αράκσειο (1846-1852, Λ. Καυταντζόγλου)
14. Γερμανικό Ινστιτούτο (1887, Ε. Ταΐλλερ)
15. Μίγαρο Πρόκες Φων Στενεν, Ωδείο (1838, Κλεάνθης-Σάουμπερτ)
16. Μίγαρο Αθηναγόρεων (1876, Πίττ)
17. Βασιλικό Τυπωγραφείο (πρώην Πρωτοδικείο) (1836, Ε. Σάουμπερτ)
18. Μίγαρο Δεκάδη Βουρών, «Μοναστήρι Πόλεως των Αθηνών» (1834, Ε. Σάουμπερτ, Γ. Λιούντερ, Χόρερ)
19. Μίγαρο Παπαδόπουλου (1891, Ι. Κακλίδης)
20. Αγ. Γεωργίου Καρύπης (1846-1849, Λ. Καυταντζόγλου)
21. Παλαιά Βουλή, «Ιστορικό Εθνολογικό Μουσείο» (1858-1871, Φ. Μπουλανζή, Π. Κάλκος)

Σχέδιο 2: Α. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ - ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΓΛΥΠΤΙΚΗ Μορφές του 1821

Α' ΔΙΑΔΡΟΜΗ

- Έμπορος ανθράκων Καλοκαταρίνη Θεοφάνεω (1900, χρον. τοποθέτησης: 1904, Λάζαρος Σύχων)
- Ανδράρινες Πονεπτισμού Αθηνών (β' μέσο 19ου αιώνα);
Αδαμάντιος Κοραής (Γεώργιος Βρόυτος, πρόπλασμα Ιωάννη Κόσσου)
Ιωάννης Καποδιστρίου (Γεώργιος Μπονάνος)
Γλάζωντας (Γεώργιος Φυτάλης)
Ρήγης Φεραίος (Ιωάννης Κόσσος)
Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' (Γεώργιος Φυτάλης)
- Ανδράρινος Γευμαρίων Κάνην (α' μέσο 19ου αιώνα, Chantrey Francis Legatt)
- Προτομές των αγωνιστών στο Πεδίον του Αρεως:
Μήτροπος Νότης (1956, Μάρκος Λαζέρδης)
Υψηλάντης Δημητρίου (1936, Ιωάννης Παπαζήλης)
Παπακόλαος Γρηγόρης (1940, Κωστής Παπαχρήστοπουλος)
Τζόρτζης Κρίστοφος (1936, Ιωάννης Τύλης)
Μητρούσηλονα Αναστασία (1937, Λάζαρος Λαζέρας)
Μαυρουγγόλης Πετρόπουλης (1936, Αντώνης Σύχων)
Πολικούν Παπανίκος Γεωργίου (1940, Γεώργιος Συναρρέας)
Κανήλης (1940, Μάρκος Τάγρος)
Ανδρουτσός Οδυσσέας (1936, Θανάσης Απόρτης)
Μήτροπος Μάρκου (1936, Ευτερίκος)
Καλοκαταρίνη Θεοδώρου (1936, Ιωάννης Βουλγαρῆς)
Καραϊσκάκης Γεωργίου (1936, Φίκιαν Ρικ)
Αλανάνος Διάκος (1936, Πέτρος Ρούμπος)
Μιαούλης Ανδρέας (1936, Γεώργιος Ζαγορόπουλος)
Μαυρογένους Μανώλη (1936, Νίκος Κουβάρας)
Νικτράρας (1936, Γρηγόρης Ζευγανής)
Παπανούκλης (1940, Νικόλαος Γεωργαντής)
Παπάς Εμανουήλ (Στέλιος Τριάντης)
Πλαπούτης Δημητρόπης
Κρεκάζης Νικόλαος (Στέλιος Τριάντης)
- Μνημείο Ιερού Λόγου (1821, χρον. τοποθέτησης: 1843, στη σημερινή του θέση από το 1888, Στρατητής Κλεοδήνης)
- Επιτύμβιο μνημείο του Αλέξανδρου Ηγεμόνη (19ος αιώνας, τοποθέτηση στη σημερινή του θέση το 1964)

- ▲ ΠΡΩΤΟΜΗ
- ΜΗΝΗΜΕΙΟ-ΗΡΟΟ
- ΑΝΔΡΑΙΑΝΤΑΣ
- ◆ ΕΦΙΠΠΟΣ ΑΝΔΡΑΙΑΝΤΑΣ

τον δικό του ιστορικό (ακλόνητο) χρόνο, η πόλη ήμως αναζητά την καθημερινότητά της που δημιουργήθηκε διάρκειας μεταβολές του πετρώνοντος ιστού. Ο περιβάλλον χώρος πρέπει να εξυπηρετεί την καθημερινότητα, αλλά και να προάγει την αισθητική του μνημείου. Η συνολική εικόνα με τη σειρά της προάγει την εικόνα της πόλης και ταυτόχρονα βελτιώνει την εικόνα της καθημερινότητας;

Ιστορικές διαδρομές - προτάσεις

Νεοκλασικά κτίρια (σχέδιο 1)

Η διαδρομή αυτή περιλαμβάνει σημαντικές οικίες και δημόσια κτίρια της περιόδου του κλασικισμού στην Ελλάδα (1830-1925) που είναι τοποθετημένα στους κεντρικότερους άδειους, τις οδούς Σταδίου, Πανεπιστημίου και Ακαδημίας, ανάμεσα σε δύο σημαντικούς πόλους της πόλης, τις πλατείες Συνταγματού και Ομονοίας. Στη διαδρομή περιλαμβάνονται και δύο ναοί, του Αγ. Διονυσίου (Καθολική εκκλησία) και του Αγ. Γεωργίου Καρύκη. Το εύρος της διαδρομής περιορίστηκε, έτσι ώστε αυτή να καθιστάται δυνατή από κάθε επισκέπτη και να μην καπνάται κουμαρική σε σημείο που να μην ολοκληρώνεται. Τα κτίρια αυτά αποτυπώνουν, κατά τη διάρκεια της διαδρομής, δηλ. την πορεία και την εξέλιξη του αθηναϊκού κλασικισμού, από την πρώιμη εποχή (Θεωνική περίοδος, 1830-1862), μέχρι και την περίοδο ακμής (περίοδος Γεωργίου Α', 1862-1914).

Ο αθηναϊκός κλασικισμός δημιουργήθηκε ως ιδιαίτερη μορφή του ευρωπαϊκού κλασικισμού, έχοντας κυριότερα χαρακτηριστικά την κλίμακα και την πολυχρωμία, αφού είχε πρόστατη ελληνικά και ήταν μαμάκη ή αναγεννησιακά, όπως ο ευρωπαϊκός που εκφράστηκε με μορφές πιο αυστηρές και πομπωδές⁷. Δύο από τα κτίρια της διαδρομής, το Οθφαλαμπτείραι και ο Αγ. Γεωργίος Καρύκης εμφανίζονται σε βυζαντίνο ρυθμό, αν και κιτσήκαν την ίδια εποχή, ως αντίδραση στην κυριαρχία του νεοκλασικισμού της περιόδου και φυγή αισθητικής αλλαγής. Τα κτίρια αυτά άρχισαν να κιτζούνται αμέσως μετά την ανακήρυξη της Αθήνας σε «βασιλική καθέδρα και πρωτεύουσα πόλης του αναγεννησμένου ελληνικού κράτους», το 1830, αλλάζοντας ραγδαία τη φυσιογνωμία της πόλης, η οποία ουσιαστικά ήταν ερειπωμένη από τους μακροχρόνιους απελευθερωτικούς αγώνες της. Εντάχθηκαν στο νεότευκτο σχέδιο της πόλης των Κλεανθή-Σάδουμπερτ και σχεδιάστηκαν από βαυαρούς αρχιτέκτονες ή από Έλληνες με σπουδές στην Ευρώπη, ενώ οι τεχνίτες που χρησιμοποιήθηκαν ήταν αρχικά Έλληνες. Πολλά από τα δημόσια κτίρια που αναφέρονται κιτζήκαν χάρη στην προσφορά ομογενών, όπως, για παράδειγμα, το Αράσειο, η Σινιά Ακαδημία και η Βαλλιάνειο Βιβλιοθήκη.

Αθηναϊκή γλυπτική – Μορφές της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 (αγανωτές, λόγοι, πολιτικοί, φιλέλληνες, ευεργέτες)

Όταν το 1834 η Αθήνα ανακηρύχθηκε πρωτεύουσα του νεοσύμματου ελληνικού κράτους, οι μηνύμες του αγώνα για την ανεξαρτησία ήταν κάτι περισσότερο από νωτιές. Το παρελθόν ήταν ακόμα έντονο και η αναφορά σε αυτό αποτελούσε επι-

τακτική ανάγκη, καθώς το έθνος εξακολουθούσε να διανέι δύσκολες σπιγμές και αναζητούσε πηγές έμπνευσης και ορματισμού. Ταυτόχρονα, διαμορφώνοταν μια πόλη που φιλοδεξούσε να ομοιαστεί σε αντίστοιχες της Ευρώπης. Η νεοελληνική γλυπτική εμφανίστηκε ως τέχνη συνδεόμενα την αρχιτεκτονική, σύμφωνα με το ρεύμα του νεοκλασικισμού, αλλά και ως ανεξάρτητη τέχνη. Ο ρόλος της στη δεύτερη περίπτωση ήταν κάτι παραπάνω από καλλιτεχνική έκφραση, ήταν εθνική ανάγκη μνήμης και ταυτόχρονα εθνικής ανύψωσης. Με ιδιωτική ή κρατική πρωτοβουλία, με εράνους που έλαβαν πανελήνη δάσταση και τηρώντας άλλες τους νόμιμες διδακτικές, ο ελληνισμός ενεργούσε για την ανέγερση μνημείων (ηρώων, προτομών, ανδριάντων κ.λπ.), ώστε μόνο για να διακοσμήσει τον δημόσιο χώρο, αλλά κυρίως για να αποδώσει τιμή, να διαπρητεί τη μνήμη και να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του. Για τους λόγους που ήδη αναφέραμε τη τιμή αυτή αφορούσε πρώτα τις μορφές της ελληνικής επανάστασης: ήρωες, λόγιους, πολιτικούς, φιλέλληνες, ευεργέτες⁸.

Η διαδρομή που προτείνουμε αφορά θεματολογικά την περίοδο αυτή. Πρόκειται για όλα τα είδη μνημείων, τα οποία είναι μαρμάρινα, με μονάδικες εξαιρέσεις τους δύο έφιππους ανδριάντες του Κολοκοτρώνη και του Καραϊσκάκη σε μπρούντζο, καθώς και αυτών του στρατηγού Μακρυγιάννη. Τα περισσότερα φιλοτεχνήθηκαν τον 19ο αιώνα από τους αντιπροσωπευτικούς χορηγούς γιλπίττες της εποχής⁹, έτσι ώστε να αντανακλώνται οι τάσεις και τα χαρακτηριστικά της νεοτερης ελληνικής γλυπτικής, αλλά και οι επιρροές της ευρωπαϊκής γλυπτικής του 19ου αιώνα, όπως αυτές αφιμοιώθηκαν από τους ελλήνες καλλιτέχνες. Ταυτόχρονα εξετάζεται και η γλυπτική του 20ού αιώνα¹⁰. Η συγκεκριμένη πολιτιστική διαδρομή ακολουθεύει μια μεγάλη πορεία στο κέντρο της Αθήνας. Για το λόγο αυτό, προτείνουμε τη διάρεση της σε δύο ενότητες: η πρώτη περιλαμβάνει την πλατεία Κολοκοτρώνη, το Πανεπιστήμιο Αθηνών, την πλατεία Κάνιγγος και το Πεδίον του Άρεως. Η δεύτερη πολιτιστική διαδρομή ξεκινά από τον Εθνικό Κήπο, συνεχίζει στο Ζάππειο και καταλήγει στην οδό Διονυσίου Αρεοπαγίου.

Α' Διαδρομή (σχέδιο 2)

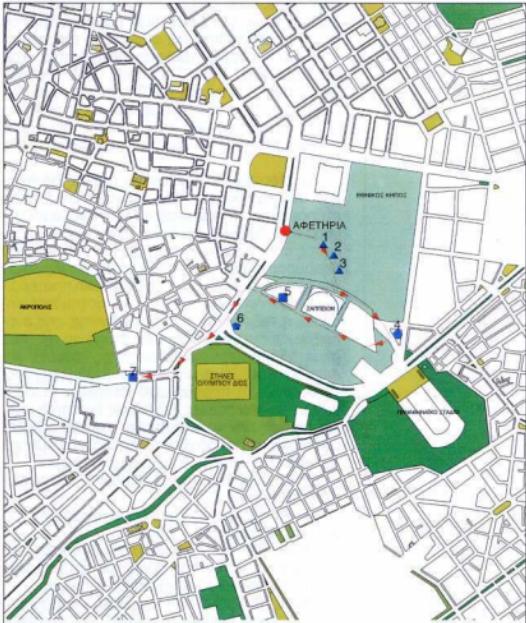
Σημειού εκκίνησης είναι η πλατεία Κολοκοτρώνη, που οφείλει την ονομασία της στον μπρούντζινο έφιππο ανδριάντα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, έργο του Λάζαρου Σάχων. Προκειται για τον πρώτο ανδριάντα που στήθηκε στην Αθήνα τον 20ό αιώνα, η φιλοτεχνήση και τοποθέτηση του οποίου εξελίχθηκε σε εθνική υπόθεση¹¹. Επόμενος σταθμός είναι το Πανεπιστήμιο Αθηνών, την πρόσοψή του οποίου κοσμούν, σύμφωνα με τη νεοκλασική αντίληψη, οι ανδριάντες του Ρήγα Φεραίου και του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε', οι ανδριάντες του Κοραή και του Καποδιστρία και στη συνέχεια αυτώς του Γλάστρωνος (έργα του 19ου αιώνα).

Εδιδάμεσος σταθμός είναι η πλατεία Κάνιγγος, όπου βρίσκεται ο ανδριάντας του φιλέλληνα άγγελου πολιτικού Γεωργίου Κάνιγκ, έργο του Chantrey Francis Legatt (α' μισό 19ου αιώνα). Τελευταίος σταθμός είναι το Πεδίον του Άρεως,

όπου βρίσκεται και το πιρύτο ηρώο της αθηναϊκής πρωτεύουσας: το μνημείο για τον Ιερό Λόχο του 1821, σε σχέδιο του αρχιτέκτονα και ιερολόχη Σταμάτη Κλεανθή. Στη συνέχεια, βρίσκουμε το μοναδικό αυτού του τύπου της Κοινωνίας¹² επιτύμβιο μνημείο του Αλέξανδρου Υψηλάντη¹³, που φιλοτεχνήθηκε τον 19ο αιώνα. Στο Πεδίον του Άρεως βρίσκονται και οι προτομές των αγωνιστών του 1821, φιλοτεχνημένες το α' μισό του 20ού αιώνα.

Β' Διαδρομή (σχέδιο 3)

Σημειού εκκίνησης είναι ο Εθνικός Κήπος, όπου βρίσκονται και οι προτομές των Διονυσίου Σολωμού (α' μισό 20ού αιώνα), του Ιωάννη Καποδιστρίου και του Ιωάννη Ευνάρδου (προτομές σε στήλη, β' μισό 19ου αιώνα). Στη συνέχεια, ο

Σχέδιο 3: Β. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ - ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΓΛΥΠΤΙΚΗ Μορφές του 1821

Β' ΔΙΑΔΡΟΜΗ

1. Προτομή Διονυσίου Σολωμού (1930, Θεμάτικος Θυμάτιος)
2. Προτομή Ιωάννη Καποδιστρίου (1860, Ιωάννης Κόσος)
3. Προτομή Εινάρδου Ιωαννίνη (1860, Ιωαννίνης Κόσος)
4. Έφιππος ανδριάντας Καραϊσκάκη Γεωργίου (1866, Μιχάλης Τόμπρος)
5. Ανδριάντας Ιωαννή Βαρδάτη (1866, Δρόσης Λαυδίδης)
6. Η Ελάσσας στον Βύρωνα (β' μισό 19ου αιώνα, Χαροπ. και Alexandre Falguière) (1889, χρον. τοποθέτησης: 1994, Ιωάννης Παπάς)

- ΠΡΟΤΟΜΗ
- ΜΝΗΜΕΙΟ ΗΡΩΟΥ
- ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ
- ΕΦΙΠΠΟΣ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ
- ΣΥΝΩΣΗΣ ΓΛΥΠΤΩΝ

μπρούντινος ανδριάντας του Γεώργιου Καραϊσκάκη (1966) και ο μαρμάρινος του Ιωάννη Βαρβάκη στο Ζάππειο (ανδριάντας σε βάση και γύρω του αληγογορικές μορφές· διαδεδομένος τόπος της ευρωπαϊκής γλυπτικής του 19ου αιώνα). Η περιήγηση στο Ζάππειο ολοκλήρωνται με τη σύνθετη γλυπτινή «Η Ελλάς στον Βύρωνα» (β' μέσον 19ου αιώνα), η αισθητική του οποίου προκάλεσε ποικίλα σχόλια¹³. Επόμενος και τελευταίος σταθμός είναι ο ανδριάντας του στρατηγού Μακρυνίδη σε μπρούντο, το νεότερο έργο της πολιτιστικής διαδρομής (1989), στην συμβόλιτων οδών Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Βύρωνος, στην Ακρόπολη.

Συμπεράσματα

Η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί τον βασικό παράγοντα της διαχρονικής πορείας πρόσδοσης ενός λαού, ενός έθνους. Η συγκεντρωμένη διεθνής εμπειρία των τελευταίων σαράντα ετών σε θέματα προστασίας και ανάδεξης της πολιτιστικής κληρονομιάς (Βενετία 1964, Αμετρόντα 1975, Ελούνι 1975, Γρανάδα 1985, Ουαδίνγκτον 1987, Σρί Λάνκα 1993)¹⁴ μας παρέχει όλη εκείνη την εμπειρία που μπορεί να κατευθύνεται προστασίες μας στις σωστές πρακτικές διαχείρισης των πολιτιστικών στοιχείων κάθε τόπου.

Ο 21ος αιώνας δεν θα είναι αιώνας ιδεολογικής αντιπαράθεσης, αλλα αιώνας πολιτιστικών εξαρσεών και ανακαταξέων, στα όσα μέχρι σήμερα ήταν διεθνώς αποδεκτά. Είναι, λοιπον, προφανές ότι η πολιτική διαχείριση του πολιτιστικού θησαυρού ολοκλήρως της Ελλάδας και ίδιωτερα της Αθήνας πρέπει να αποτελεί βασική προτεραιότητα. Στην κατεύθυνση αυτή, η συστηματοποίηση και η ταξινόμηση της αναβάθμισης, της ανάδεξης και της προβολής κάθε στοιχείου της, που σηματοδοτεί την πολιτιστική της ιστορία και σπουδαιότητα, είναι απόλυτα επιβεβλημένη. Μεταξύ αυτών, η πραγμάτωση ιστορικών διαδρομών σε συγκεκριμένες θεματικές ενότητες μπορεί αφενός με νέα υλοποιήσει σχετικά εύκολα, αφετέρου να αποδειχθεί πολλαπλά ωφέλιμη για την πόλη της Αθήνας. Συγκεκριμένα μπορεί:

- Να συμβάλει στην αναβάθμιση της φυσιογνωμίας της πόλης.
- Να αποτελέσει αφορμή αναβάθμισης του αστικού πρασίνου της πόλης.
- Να βελτιώσει την ποιοτική διάσταση του λειτουργικού ιστού της πόλης με τη διαμεριγή ένταξη των ιστορικών διαδρομών σ' αυτού.
- Να συμβάλει στη σημειακή αναβάθμιση και ανάπτυξη διαφόρων σημείων και περιοχών της πόλης.
- Να ενισχύσει την ανάδεξη των συγκεκριμένων πολιτιστικών στοιχείων των κατά θεματική ενότητα ιστορικών διαδρομών.
- Να δημιουργήσει ερεθίσματα αναβάθμισης της πολιτιστικής παιδείας του σύγχρονου Αθηναίου, του σύγχρονου Ελλήνη, με έμφαση στις νεότερες γενεές.

Η υπό διοργάνωση Ολυμπιάδα του 2004 δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αποτελεί την ιδανική αφορμή. Εκείνο το οποίο χρειάζεται είναι η συντονισμένη δράση κυβερνητικής, δημοσιοκής αρχής, οργανισμών και λοιπών εμπλεκόμενων φο-

ρών στον ευρύτερο χώρο της μητροπολιτικής Αθήνας. Δεν πρέπει κανείς σ' αυτή την πόλη να ξεχνάει ότι διαχειρίζομαστε τον πολιτιστικό θησαυρό που αποτελεί την κοινίδια του παγκόσμιου πολιτισμού.

Σημειώσεις

1. Ποντικίδη Χάρτα για τη Διαπέρηση, Αναθέτει και Προβολή Μνημείων και Χωρών, Βενετία 1964.
2. Χάρτα για τη Διαπέρηση Ιστορικών Πόλεων και Αστικών Περιοχών, 1987.
3. Ευρωπαϊκή Ένωση, Αεώριος Αστική Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ενοποίηση Παιδιού Δράσης, Βρυξέλλες 1999.
4. Απόφαση 2179/98 Ευρωπαϊκού Κονεβούλιου και του Συμβουλίου της 24.9.1998.
5. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 305 τελικό, Βρυξέλλες 1998.
6. Δ. Σήρης, Τα μνημεία και η πόλη, εκδ. Libro, Αθήνα 1997.
7. Κ. Μήτρη, ΑΙ Αθήναι, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1996. Σ. Κυδωνιάτης, Αθήναι, παρελθόν και μέλλον, Αθήνα 1988.
8. Γ. Γανουσόπουλος, «Τα υπαίρα γλυπτά του Δήμου Αθηναίων 1834-1922», Μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, Τμήμα Ιστορίας της Τέχνης 1994.
9. Εγκυλοπαίδεια ΗΝΩΣ, Α. «Αθήναι», t. 7.
10. Λαζαρός Λαζαρίδης, Χωροποεικό διαγράμμα γιλιτών έργων Δήμου Αθηναίων Νεωτέρων Ελλήνων, ΕΜΠ, Αναντίτη Σχολή Αρχετεκτόνων, Εβραία Πλατανάκι, εκδ. ΕΜΠ, Αθήνα 1974.
11. Ζ. Αντωνοπούλου, «Ο Ερμηνευτικός Ανθρώπος του Θ. Καλοκοτρώνη», Σύμβουλος Συνέδριου με θέμα «Σύντηρηση και Διαχείριση της Ποιοτιστικής Κληρονομιάς των Ευρωπαϊκών Πόλεων», 8-9.12.2001, Τεχνώδημος Δήμου Αθηναίων, Αθήνα 2001.
12. Αριστοτέλης Παπανικολάου Κριτσεών, Χριστοδόλης Χάνον, Επιστόλες και σχέδια από την Ελλάδα, εκδ. Ωκεανίδη, Αθήνα 1993.
13. Κ. Μπαρόπουλος, Η εικαστική ζωή και η αισθητική παιδεία στην Αθήνα του 19ου αιώνα, εκδ. Σύλλογος, Αθήνα 1990.
14. I. Στεφανίου, «Νέες Θέσεις για το Ρόλο του Πολεοδομικού Σχεδιασμού στην Προστασία της Αρχετεκτονικής Κληρονομιάς», ανακοίνωση στο Συμπόσιο με θέμα «Η Αρχετεκτονική Κληρονομιά και η εφαρμογή της συμβάσεως της Γρανάδας στην Ελλάδα», Αθήνα, Ιούνιος 2001, ΥΠΕΧΩΔΕ.

The Historic Route of Athens. Their Contribution to the Environment and Physiognomy of the City

P.A. Patargas – A. Pouloudis – M. Daniel – Z. Antonopoulou

The conduct of the Olympic Games in Athens in August of 2004 is a unique opportunity for the upgrading of the urban environment of the city. In this framework, the elevation of the physiognomy of Athens, the smarting up of its contemporary building tissue and the upgrading and projection of its cultural deposits –through their incorporation in the everyday function of the city– appear as urgent priorities. Therefore, to the main cultural endeavor of the capital towards this direction belongs the recently attempted unification of the basic cultural poles of Athens, which can be reached through the historic route of the city: starting from the Arethdos Hill, it passes by the Olympieon, the Acropolis slopes, the Philopappos Hill, the Ancient and the Roman Agora, the Theseum temple and terminates to the area of the ancient cemetery of Kerameikos, the third historical square of the city, according to the original plan of the Greek capital, drawn by Meleager in 490 BC in 1834.

It is known that the rest of Athens is characterized by a plethora of Neoclassical, Byzantine and other edifices of distinct character and works of art, an assembly of monuments that coexists with a variety of ancient, historical architecture and sculpture. The elevation and projection of the aforementioned cultural elements in homogeneous groups can offer the possibility so that a wide spectrum of cultural units to be exhibited, units which will express the historical significance and the cultural tradition of the City of Democracy, Science, Art, Athletics and Civilization. There is no doubt that such a great enterprise will lead to the adoption and realization of the notion that the surrounding area of a monument or a work of art also needs the same attention as the work of art itself.